

DORDE PRIBIĆEVIĆ

EVROPSKE PRIVREDNE GRUPACIJE
I JEDINSTVO EVROPE

Historičari pokreta za jedinstvo Evrope najčešće spominju tri ozbiljnija napora da se to jedinstvo postigne i da se od cijele Evrope ili njenog većeg dijela stvori jedna jedinstvena politička formacija bilo u vidu jedne države ili pak u vidu više država, ali pod tako izrazitom dominacijom jedne od njih da se može praktički izjednačiti s jednom jedinstvenom političkom tvorevinom. Prvi slučaj je stvaranje velike franačke države u VIII i početkom IX vijeka pod Pipinom Malim i Karlom Velikim. Ta država bila je kratkog vijeka uslijed toga što rani period feudalizma nije mogao biti čvrsta osnova za stvaranje velikih državnih tvorevina. Drugi slučaj bio je Napoleonov pokušaj pretvaranja Evrope u niz država manje više potpuno ovisnih od moćnog Francuskog carstva. Pokušaj je propao uslijed toga što ostali evropski narodi nisu prihvatili dominaciju jednog od njih i kao posljedica propasti ovoga pokušaja više od jednog stoljeća nitko u Evropi, bar u krugovima onih koji su u njenim državama vladali, na takvu ideju nije došao. Neko vrijeme su doduše boljševici i Lenjin govorili o Sjedinjenim državama Evrope, ali ideja je bila u tom pokretu vrlo kratko vrijeme prihvaćena i nije ostavila dubljeg traga niti u njegovim programatskim načelima niti kasnije u državnoj praksi SSSR-a, države koju su boljševici stvorili. Treći, posljednji pokušaj bio je onaj Hitlerov trećeg Reicha koji je od Evrope želio stvoriti bastion po njemu superiorne bijele rase, koja bi, pod izrazitom njemačkom dominacijom vladajući nad najvažnijim dijelovima evroazijskog prostora, gospodario cijelim svijetom. Prije postizanja toga, doduše prilično općenito formuliranog općeg cilja (koji su vjerojatno kasnije, poslije očekivane pobjede nacional-socijalisti i fašisti mislili razraditi i provesti u praksi njihovog novog poretka) trebalo je prethodno uništiti unutrašnje neprijatelje takvih stremljenja, u prvom redu komuniste i nearijevske bijelce, Jevreje, pa zatim i liberalne demokrate. Ovaj pokušaj, koji je bio daleko od isključivo somnambulne vizije jednog Adolfa Hitlera (ozbiljnije historijske studije o o stavovima desnice, pa i nekih dijelova evropskih partija centra najbolje pokazuju u kojoj mjeri je ta ideja nailazila na određene, ponekad i znatnije simpatije i u onim zemljama koje je Njemačka pobijedila) propale su iz sličnih razloga kao i pokušaj Napoleona Bonaparte, po-

tenciranim daleko oštrijom borbom i znatno žešćim sukobom, kako zbog krajnjeg ekstremizma i totalitarizma kojim je nacional-socijalizam i fašizam bio obilježen i koji je bio ipak vrlo daleko od glavnih tokova evropske civilizacije, kako onog njenog liberalno demokratskog tako i socijalističkog dijela, te naravno i drugačijeg nivoa razvoja proizvodnih snaga te prirode modernih država i sredstava koja su im stajala na raspolaganju za obranu i svijeta i Evrope od oblika jedinstva koji su nacisti i fašisti nudili, a koji bi bio zapravo oblik potpunog, totalitarnog ropstva.

Danas se ponovo govori o nekoj vrsti četvrtog pokušaja ostvarivanja veće povezanosti pa i određenog užeg ili šireg povezivanja evropskih država. Suvremeni procesi evropskih integracionih kretanja bitno se razlikuju od onih ranijih po tome što u njima ekonomsko-socijalna strana bar za sada znatno prevazilazi onu državno-političku stranu koja je bila preponderantna u gore spomenutim trima pokušajima stvaranja evropskog jedinstva. Uslijed toga i osnovni cilj ovoga rada je razmatranje utjecaja sadašnjih evropskih privrednih integracionih kretanja na eventualno buduće jedinstvo Evrope ili nekih njenih značajnijih dijelova.

Ipak, tu treba biti vrlo oprezan. Iako se današnja evropska kretanja odvijaju pretežno na privredno-socijalnom planu, ona su također potekla u prvom redu iz državnopolitičkih razloga. Na Zapadu je cijeli proces počeo radi želje da se poslije pobjede antifašističke koalicije nad silama Osovine spriječi navodna sovjetska ekspanzija i hegemonija nad Zapadnom Evropom. U tu svrhu je trebalo ukloniti opasni vakuum u centralnoj Evropi uvlačenjem po zapadnim saveznicima okupiranog dijela Njemačke, odnosno kasnije Savezne Republike Njemačke, u zapadni vojno-privredni sistem, što se pokušalo učiniti kroz Evropsku obrambenu zajednicu, tj. jednu vojnu organizaciju s visokim stupnjem integriranosti, no što je propalo 1954. g. zbog odbijanja francuskog parlamenta da ratificira ugovor o stvaranju te zajednice. Doduše, već je 1951. g. bila stvorena Evropska zajednica za uglj i čelik, ali ona nije bila toliko značajna da bi se moglo tvrditi da je i u tom razdoblju privredna integracija bila prva preokupacija onih ljudi i onih snaga u u Zapadnoj Evropi koji su težili ka jedinstvu država toga dijela Evrope. Ipak, poslije propasti Evropske obrambene zajednice ideja o privrednoj integraciji zemalja Zapadne Evrope, ohrabrene djelomično i prvim uspjesima Evropske zajednice za uglj i čelik, ponovo je postala dominantna u tim krugovima. I zaista u razdoblju od juna 1955. g. kada je održana konferencija ministara vanjskih poslova Francuske, SR Njemačke, Italije, Belgije, Holandije i Luksemburga u Messini u Italiji na kojoj je odlučeno da se pristupi preliminarnim koracima ka stvaranju jedne takve integracione grupe šest zemalja pa do 25. ožujka 1957. kada je potpisan Rimski ugovor o stvaranju Evropske privredne zajednice (Communauté Économique Européenne ili CEE; tu ćemo kraticu u tekstu dalje upotrebljavati) s priložima, te ugovor o stvaranju Evropske komisije za atomsku energiju ili Evroatoma, ta ideja dobila je toliko čvrsto tlo među vladajućim krugovima ovih zemalja tako da je ugovor brzo ratificiran u parlamentima zemalja članica i da su ga poslije pri-

hvatili i provodili u djelo i oni koji su (kao npr. general de Gaulle i nje-

Slično je blo i na evropskom Istoku. Savjet za uzajamnu ekonomsku pomoć, SEV koji grupira evropske socijalističke zemlje, s tim da je Albanija 1962. g. istupila, a NR Mongolija iste godine pristupila, stvoren je 1949. g. kao organizacija koja je trebala da osigura u prvo vrijeme normalne vanjskotrgovinske tokove između tih zemalja, koje su podjelom Evrope na dva oprečna bloka poprimile bitno različitu regionalnu umjerenost. Pored toga SEV je do stvaranja Varšavskog pakta 1955. g. imao i određene vojnoprivredne i vojnopoliitičke ciljeve.

Kada je 1955. g. sklopljen Varšavski ugovor kojim su pitanja vojne prirode prešla u njegovu nadležnost, postao je SEV isključivo instrument privredne kooperacije i djelomične integracije ekonomike evropskih socijalističkih zemalja.

Od postojećih evropskih integracionih grupa jedino je Evropska zona slobodne trgovine (European Free Trade Area, ili EFTA, koju kraćenicu dalje u tekstu upotrebljavamo), stvorena kao privredna grupacija kojoj je bio cilj da paralelno sa snižavanjem carinskih barijera unutar CEE-a snižava carinske barijere na industrijsku robu između preostalih zapadnoevropskih zemalja koje su (osim Španjolske, Irske i neko vrijeme Finske) pristupile 1959. god. Stockholmskim ugovorom djelomičnoj carinskoj uniji. Njen je konačni cilj bio stvaranje uvjeta za kasnije povezivanje obiju zapadnoevropskih integracionih grupa u jedinstvenu cjelinu.

Ipak, treba istaći da pri stvaranju CEE-a nije jedini razlog bio pokušaj stvaranja državno-političkog jedinstva šest zemalja Zapadne Evrope preko prethodnog stvaranja carinske i privredne unije i kasnijeg stvaranja zajedničkih političkih institucija šest zemalja. Ekonomski razlozi sami po sebi igrali su važnu, možda i najvažniju ulogu pri stvaranju ove zajednice. Doduše, stvaranje političke zajednice impliciralo bi i stvaranje carinske i privredne unije. Ali, razlozi za pristupanje privrednoj integraciji bili su sami po sebi dovoljno jaki i uvjerljivi da se njoj pristupi i bez političke integracije zemalja članica.

Tabela br. 1

*Industrijska proizvodnja određenih područja u svijetu
kao procenat svjetske industrijske proizvodnje*

Područje	1913.	1929.	1946.	1952.
Sjeverna Amerika	36,5	42,1	53,2	41,2
Latinska Amerika	1,6	1,9	2,8	2,2
Evropa (bez SSSR-a)	52,4	44,4	27,8	32,8
SSSR	4,0	4,1	8,9	15,8
Afrika	1,3	1,4	1,7	1,7
Azija	3,2	5,1	4,1	5,2
Oceanija	1,0	1,0	1,4	1,2

(Izvor: Jacques Trempont: L'Unification de l'Europe, conditions et limites, Les Editions Baude, Bruxelles 1955, str. 20)

Iz tabele br. 1 može se vidjeti kakve teške posljedice je za Evropu imao I svjetski rat, zatim velika kriza koja je u Evropi vladala u razdoblju 1930–1935. g., te naročito drugi svjetski rat. Od preko jedne polovine svjetske industrijske proizvodnje u 1913. g. udio Evrope spao je na nešto ispod jedne trećine. U isto vrijeme značajno povećanje učešća imale su SAD i naročito SSSR, dok je povećanje udjela ostalih područja svijeta nezatno.

Slično je bilo i s ukupnom performansom nekih zemalja Zapadne Evrope izraženo kroz stopu porasta njihovog realnog nacionalnog dohotka:

Tabela br. 2

Prosječna godišnja stopa porasta vrijednosti cjelokupne proizvodnje u nekim zemljama

Zemlja	1870–1913.	1913–1950.	1950–1960.
Belgija	2,7	1,0	2,9
Danska	3,2	2,1	3,3
Francuska	1,6	0,7	4,4
Njemačka	2,9	1,2	7,6
Italija	1,4	1,3	5,9
Nizozemska	2,2	2,1	4,9
Norveška	2,2	2,7	3,5
Švedska	3,0	2,2	3,3
Švicarska	2,4	2,0	5,1
Velika Britanija	2,2	1,7	2,6
Kanada	3,8	2,8	3,9
SAD	4,3	2,9	3,2
Prosjeck ovih zemalja	2,7	1,9	4,2

(Izvor: Angus Maddison: *Economic Growth in the West*, London 1964, str. 28)

Tabela br. 2 pokazuje znatno sporiju stopu rasta većine kapitalističkih zemalja u razdoblju 1913–1950. g. u odnosu na prethodno razdoblje 1870–1913. i ono od 1950–1960. g. Pri tome je stopa rasta u evropskim zemljama bila vrlo niska, a naročito u najvažnijim i najvećim evropskim zemljama: Francuskoj, Njemačkoj, Velikoj Britaniji i Italiji, tako da je jedva bila ravna ili je bila samo nešto viša od stope njihovog demografskog rasta, dok je u SAD i u tom razdoblju bila viša od stopa demografskog rasta.

Uostalom, to pokazuje i uporedba o kretanju realnog narodnog dohotka po glavi stanovnika u SAD, Francuskoj i SSSR-u u tom razdoblju.

Iz tabele 3 proizlazi da je narodni dohodak SAD po glavi stanovnika neposredno iza drugog svjetskog rata gotovo udvostručen, u odnosu na 1913. g. kao i u SSSR-u nakon obnove narodne privrede od ratnih razaranja dotle je on u Francuskoj bio čak nešto niži neposredno iza rata, odnosno za manje od jedne četvrtine veći iza obnove narodne privrede u odnosu na per capita narodni dohodak iz 1913. g. Slično je bilo, npr., i s Njemačkom, koja je imala približno jednako visok narodni dohodak

Tabela br. 3

Realni narodni dohodak po glavi stanovnika u nekim zemljama računat po kućovnoj snazi dolara u 1955.

Godina	SAD	Franc.	SSSR	SAD/ Franc.	SAD/ SSSR	Franc./ SSSR
1913.	855	638	271	1,34	3,15	2,35
1928.	1.105	774	288	1,43	3,84	2,69
1933.	780	740	252	1,05	3,10	2,94
1940.	1.267	755*	399	1,68	3,18	1,89
1946.	1.675	615	—	2,72	—	—
1950.	1808.	830	501	2,18	3,61	1,66
1955.	1.988	965	630	2,07	3,17	1,53
1957.	2.026	1.059	703	1,91	2,88	1,51
*1938.						

(Izvor: Maurice Allais, *L'Europe Unie, route de la prospérité*, izd. Calmann Levy, Paris 1960., str. 332).

kao i Francuska samo što je pad iza drugog svjetskog rata bio još izraženiji nego u Francuskoj, kao i sa gotovo svim ostalim evropskim zemljama koje su bile zaraćene strane u drugom svjetskom ratu.

Tabela 2. i 3. doduše pokazuje vrlo brz privredni razvoj nekih evropskih zemalja u razdoblju iza 1950. g. čiji je ritam zadržan kroz cijelu tu deceniju. Međutim, u prvoj polovici pedesetih godina držalo se da je taj prosperitet kratkoročne konjunkturne prirode, naročito potenciran činjenicom da je evropska privreda praktično dva decenija prije toga stagnirala, ili čak nazadovala, pa su bili na raspolaganju relativno brojni proizvodni i ljudski faktori koji su bili nezaposleni, a zatim, 1948, počelo je provođenje Marshallovog plana, koji je evropskim zemljama koje su u njemu učestvovala osigurao do 1952. g. oko 13 milijardi dolara, što je svakako moralo pridonijeti ubrzavanju njihovih stopa rasta. Postojala je vrlo raširena bojazan da će, kada budu iskorištene te posebno povoljne okolnosti, evropska privreda, ukoliko ne doživi bitne promjene, izgubiti momentum svoga razvoja i zapasti u međuratno stanje gotovo potpune stagnacije.

Prosperitet privrede SAD, koja je otprilike početkom ovoga vijeka bila na istom stupnju razvoja kao i ona zapadnoevropskih zemalja, a koja je pola vijeka iza toga bila znatno razvijenija i koja je osiguravala stanovništvu SAD otprilike dvostruko veći per capita narodni dohodak negoli je prosječni per capita dohodak iznosio u Zapadnoj Evropi bila je na svoj način putokaz pri stvaranju zapadnoevropskih ekonomskih grupacija krajem 50-ih godina. Mora se priznati da su argumenti za integriranje zapadnoevropskih privreda bili više praktično-političke negoli teoretske prirode. Za čudo, ekonomska teorija tome problemu nije poklanjala posebnu pažnju. Općenito se smatralo da zemlja sa stanovništvom manjim od 10–15, a po nekima 20 milijuna ne mogu ekonomično razvijati, osim ako nemaju mogućnosti da značajniji ili čak i veći

dio proizvodnje izvoze, proizvodnju čitavog niza modernih industrijskih proizvoda, npr. aviona, automobila i traktora, velikih proizvoda strojarstva i elektrostrojarstva, tešku opremu za željeznice i sl. Međutim, za nacije veličine oko 50 milijuna stanovnika s visokim per capita narodnim dohotkom to je već moguće i nije sigurno da li se postižu neke posebne ekonomije razmjera ako se izvrši privredna integracija ovakvih nacija. A upravo neke od najvećih evropskih nacija bile su otprilike ove veličine. Ipak, ne treba gubiti iz vida neke posebne prednosti mnogo većih tržišta. Jer, dok na tržištima država srednjih veličina postoji mogućnost ekonomične proizvodnje i najvećih i najmodernijih proizvoda moderne industrije, to je često moguće samo u jednom poduzeću, koja tako dobiva monopolistički položaj na domaćem tržištu, što nepovoljno utječe na dinamičnost te proizvodnje. Nadalje, troškovi naučno-istraživačkog i razvojnog rada, odnosno općenito tehničkog progressa su sve viši i oni se daleko lakše i prije amortiziraju na tržištima velikih zemalja, negoli na tržištima srednjih zemalja. Vjerojatno je i to jedan od uzroka što velike zemlje s višim ili visokim dohotkom, kao npr. SSSR i SAD troše i globalno i specifično daleko više na naučnoistraživački rad i na osiguranje praktične primjene njegovih rezultata nego srednje velike evropske zemlje.

No bez obzira na ozbiljnije teoretske argumente, vladajući krugovi zapadnoevropskih zemalja, kao i veći dio javnog mnjenja zapadnoevropskih zemalja bilo je uvjeren u znatne prednosti velikog tržišta, koje bi obuhvaćalo oko 170 milijuna potrošača u odnosu na postojeća tržišta srednje velikih ili malih zapadnoevropskih država. Radi toga i nije trebalo naročitih napora da se pridobije javno mnjenje i parlamenti zapadnoevropskih država za ratifikaciju ugovora o stvaranju Evropske privredne zajednice, odnosno Evropske zone slobodne trgovine.

U kojoj mjeri su opravdana očekivanja koja su imale zapadnoevropske države prilikom stvaranja Evropske privredne zajednice i Evropske zone slobodne trgovine u prvih deset godina njihova postojanja, odnosno u prvih osam godina praktičnog provođenja Rimskog ugovora za prvu, odnosno Stockholmskog ugovora za ovu drugu? Stopa porasta društvenog proizvoda može nam u tom pogledu dati osnovu za neke najopćenitije zaključke.

Iz tabele br. 4 proizlazi da je stopa porasta društvenog proizvoda Evropske privredne zajednice bila uglavnom ista u razdoblju 1960–1965. god. kada je ona praktično počela da djeluje, kao i u razdoblju od 1955–1960. g. kada ona nije još praktički djelovala, jer je prvo reduciranje carinskih tarifa za 10 posto izvršeno 1959. g. bilo tako nisko da se može gotovo zanemariti kao faktor stimuliranja privrednog rasta ovih zemalja. Ta stopa dakle nije bila viša, ali značajno je da ona nije bila niža od ranijeg prosperitetnog razdoblja druge polovice 50-ih godina. Nadalje, ona je bila nešto viša od one u SAD, mada su SAD u razdoblju 1960–1965. g. bile u fazi iznimnog prosperiteta (što se vidi u uporedbi sa više od polovice nižom stopom porasta njenog društvenog proizvoda u razdoblju 1955–1960. g.). Ta stopa bila je prilično viša u odnosu na stopu porasta društvenog proizvoda zemalja EFTA, te otprilike (vidjeti

Tabela br. 4

Prosječne godišnje stope porasta ukupnog i per capita realnog društvenog proizvoda zemalja CEE-a i EFTA-e, te nekih drugih razvijenih zemalja

Zemlja	1960/65.			1955/65.		
	1955/60.	1960/65.	1955/65.	1955/60.	1960/65.	1955/65.
SR Njemačka	6,3	4,8	5,6	5,1	3,5	4,3
Francuska	4,8	5,1	5,0	3,7	3,7	3,7
Italija	5,7	5,5	5,6	5,0	4,7	4,8
Nizozemska	4,1	5,0	4,5	2,7	3,6	3,2
Belgija	2,5	4,9	3,7	1,9	4,2	3,0
Luksemburg	—	—	—	—	—	—
CEE ukupno	5,2	5,1	5,2	4,3	3,9	4,1
Vel. Britanija	2,8	3,4	3,1	2,2	2,6	2,4
Norveška	3,2	5,4	4,3	2,3	4,6	3,5
Švedska	3,3	5,0	4,2	2,7	4,3	3,5
Danska	4,7	5,0	4,8	4,0	4,2	4,1
Švicarska	4,0	5,2	4,6	2,4	3,1	2,8
Austrija	5,2	4,1	4,7	5,0	3,5	4,2
Portugal	4,5	6,3	5,4	4,0	5,5	4,8
EFTA ukupno	3,2	4,0	3,6	2,6	3,1	2,9
SAD	2,2	4,7	3,4	0,5	3,2	1,8
Kanada	3,4	5,5	4,4	0,7	3,6	2,1
Japan	9,6	9,7	9,6	8,6	8,6	8,6

(Izvor: Statistiques de base de la Communauté, izd. Office Statistique de Communauté Européennes, Bruxelles, 1966, str. 34 i 35)

tabelu br. 7.) ravna ili nešto niža od stope porasta društvenog proizvoda, odnosno narodnog dohotka SSSR-a i evropskih socijalističkih zemalja u tom razdoblju. Dakle, nesumnjivo radilo se o nastavku prosperiteta ovih zemalja koji su one imale u gotovo cjelokupnom poratnom razdoblju.

Naprotiv, ekonomska performanca zemalja EFTA-e bila je slabija i od one SAD i SSSR-a i evropskih socijalističkih zemalja, i zemalja Evropske privredne zajednice. Razlog tomu treba tražiti naročito u nepovoljnim privrednim rezultatima Velike Britanije čije privrede učestvuje više od polovice u ukupnoj proizvodnji zemalja članica EFTA. Ipak, privredni rast zemalja ovoga područja, pa i Velike Britanije bio je veći u razdoblju 1960–1965. kada je počela djelovati njihova carinska unija, negoli u razdoblju 1955–1960. kada ona nije djelovala.

Naravno, ostaje nam da odgovorimo u kojoj je mjeri stvaranje Evropske privredne zajednice pridonijelo održavanju visoke stope rasta zemalja ove grupe, odnosno u kojoj je mjeri stvaranje Evropske zone slobodne trgovine pridonijelo povećanju stope rasta zemalja koje ovu zonu sačinjavaju. Većina autora drži da se radi o vrlo kompliciranim i brojnim faktorima, koje je nemoguće kvantificirati. Ipak, jedno je nesumnjivo: stvaranje ovih regionalnih privrednih integracionih grupa vanredno brzo je povećalo trgovinsku razmjenu između zemalja koje te grupe čine, ali i trgovinsku razmjenu s trećim zemljama.

Tabela br. 5

*Kretanje uvoza i izvoza zemalja CEE i EFTA te SAD i SSSR-a
u razdoblju 1959-1965. g. u milijunima dolara*

Zemlja	Uvoz		Izvoz	
	1958.	1965.	1958.	1965.
SR Njemačka	7.361	17.472	8.807	17.892
Francuska	5.609	10.336	5.121	10.048
Italija	3.216	7.347	2.577	7.188
Nizozemska	3.625	7.462	3.217	6.393
Belgija i Luksemburg	3.136	6.374	3.053	6.382
UKUPNO CEE	22.946	48.991	22.775	47.904
Velika Britanija	10.488	16.138	9.276	13.710
Norveška	1.309	2.206	743	1.443
Švedska	2.366	4.378	2.088	3.973
Danska	1.359	2.811	1.267	2.273
Švicarska	1.707	3.706	1.547	2.993
Austrija	1.074	2.100	918	1.600
Portugal	480	896	289	569
UKUPNO EFTA	18.784	32.235	16.128	26.561
SAD	13.208	21.282	17.751	27.003
SSSR	4.350	8.054	4.298	8.116
UKUPNO SVIJET	101.300*	173.700*	107.510	186.300

* Bez socijalističkih zemalja

(Izvor: cit. Statistiques de base de la Communauté, str. 102-105)

Iz tabele br. 5 vidljivo je da je povećanje izvoza i uvoza zemalja CEE-a veće od povećanja ukupnog svjetskog izvoza i uvoza, dok je kod EFTA povećanje uvoza veće od svjetskog, ali je kod izvoza omjer povećanja gotovo isti. Povećanje pak izvoza i uvoza i jedne i druge grupacije veće je od povećanja izvoza i uvoza SAD.

Sve je to postignuto uslijed toga što je spuštanje carinskih barijera i njihovo praktično eliminiranje, te gotovo potpuno ukidanje većeg dijela različitih necarinskih barijera omogućilo brzu ekspanziju izvoza i uvoza zemalja članica, što je, na osnovu poznatog djelovanja vanjsko-trgovinskog multiplikatora, moralo imati i pozitivan odraz na ukupna privredna kretanja u ovim zemljama. U CEE-u to je potencirano činjenicom da je postepeno stvarano i danas za većinu proizvoda stvoreno i zajedničko tržište poljoprivrednih proizvoda, što je, uz cijeli niz odredbi i institucija koje su time stvorene, te sredstava koja su tim institucijama stavljena na raspolaganje, pridonijelo i većoj i racionalnijoj agrarnoj proizvodnji u zemljama članicama CEE-a. Dakle, može se radi toga sa prilično sigurnosti tvrditi da je djelovanje CEE-a i EFTA-e osiguravalo brži i kvalitetniji privredni razvoj zemalja članicama ovih regio-

nalnih privrednih organizacija nego bi to bilo da su one ostale potpuno odvojene privrede s cijelim nizom intervencionističkih mjera koji je stvoren u svjetskim privrednim odnosima u razdoblju iza velike ekonomske krize između dva rata.

Međutim, privrednu integraciju nije pratila politička integracija, mada je i ona bila predviđena Rimskim ugovorom o stvaranju CEE-a. Naime, tačnije bi bilo rečeno da politička integracija nije napredovala onim tempom i u onoj mjeri u kojoj je napredovala ekonomska integracija članica CEE-a. Ambicije pak EFTA-e nisu bile političke prirode jer se radilo samo o carinskoj uniji zemalja članica i to u principu za industrijske proizvode.

U prvom redu same institucije CEE-a, njena Komisija i Savjet ministara prilikom prelaska iz druge u treću fazu stvaranja carinske unije nisu pretvoreni od međunacionalnih u nadnacionalne organizme, kako je to Rimskim ugovorom bilo predviđeno. Naime, trebalo je početkom 1965. g. od principa jednoglasnosti u organima zajednice prijeći na princip odlučivanja kvalificiranom većinom. Oko toga pitanja izbila je i najozbiljnija kriza, tzv. ustavna kriza Zajednice koja je počela krajem 1964. g. a završena sredinom 1965. g. i to jednim kompromisom: Francuska, koja se opirala ukidanju prava veta država članica, pristajući na odlučivanje kvalificiranom većinom ostala je pri svom stavu da neće prihvaćati odluke organa zajednice koji bi bitno ugrožavali njene vitalne interese. Ostali su inzistirali na donošenju odluka u organima zajednice kvalificiranom većinom uzimajući ipak k znanju taj francuski stav. Ovaj spor bitno ne mijenja ono što je suštinsko: pristajući na većinsko odlučivanje u organima zajednice, države su ipak bile svjesne da u bitnim pitanjima, ukoliko nema suglasnosti, ne treba odluke ni donositi, budući da je to princip koji vrijedi uglavnom i za najvažnije odluke koje se donose unutar jedne zemlje.

Ipak, *via facti* princip nadnacionalnosti neumoljivo prodiru u život CEE-a u mnogim vrlo važnim domenama njihovog privrednog i socijalnog života. Navest ćemo samo neke primjere bez pretenzija da pri tome budemo iscrpni.

U procesu stvaranja zajedničkog tržišta poljoprivrednih proizvoda bilo je potrebno stvoriti cijeli niz zajedničkih ustanova za poljoprivredne proizvode koji su i sa stvarnog i formalno-pravnog stajališta nadnacionalne prirode, kao npr. Agrarni fond zajednice koji raspolaže sa svotom od 1,6 do 1,8 milijardi dolara radi intervencija na zajedničkom tržištu poljoprivrednih proizvoda, za davanje subvencija izvoznicima i sl. U okviru CEE-a funkcionira i zajednička Evropska investiciona banka s kapitalom od jedne milijarde dolara, koja financira projekte razvoja nerazvijenih područja ovog regiona kao i one poduhvate za koje se zanima više država članica. Ranije postojeća Zajednica za ugljen i čelik, koja je od ove godine spojena sa CEE i Evratomom u jedinstvenu cjelinu imala je vrlo velika prava intervencije i odlučivanja u različitim pitanjima koja su se odnosila na proizvodnju željezne rude, željeza, čelika i ugljena, te je u tu svrhu, pored nadnacionalnih ovlaštenja raspolagala i značajnim sredstvima za vršenje potrebnih intervencija na spomenutim područjima itd.

Upravo je u toku donošenje cijelog niza mjera zakonske i administrativne prirode u mnogim domenama privrednog života zemalja članica CEE-a, a koji treba da definitivno zaokruže jedinstveno tržište, odnosno potpuno ukidanje carinskih barijera predviđeno do 1. VII 1968. Nadalje, smatra se da nema jedinstvenog tržišta ukoliko sve zemlje članice ne budu vodile istu politiku za sve proizvode. Danas je liberalizirano oko 90 posto proizvoda koji sudjeluju u vanjskotrgovinskoj razmjeni, dok za ostalih 10 posto proizvoda naročito onih koji se smatraju osjetljivim za tržišta pojedinih zemalja države članice imaju posebne propise koji reguliraju njihov uvoz. Komisija CEE-a inzistira na potrebi da se svaki taj proizvod razmotri i odredi zajednička politika Zajednice u odnosu na njih, te da se propisi pojedinih zemalja članica usaglase s tom politikom. U svrhu stvaranja potrebnih institucionalno-pravnih temelja za jednu takvu politiku Komisija smatra da je potrebno donijeti odluku o internoj konsolidaciji postojećeg stupnja liberalizacije vanjske trgovine zemalja članica, utvrđivanje postupka za stavljanje preostalih proizvoda na listu proizvoda slobodne razmjene, odnosno, ako se za tim ukaže potreba, da se neki proizvodi skinu s te liste; otvaranje kontingenata Zajednice i sporazum o manipuliranju tih kontingenata; utvrđivanje postupka koji bi osiguravali primjenu klauzula posebne zaštite predviđene u međunarodnim ugovorima i, napokon, usvajanje propisa cijele Zajednice protiv dampainga i subvencije. Naravno, kako je ova materija regulirana ranijim bilateralnim i multilateralim ugovorima zemalja članica potrebno je izvršiti i odgovarajuću reviziju tih ugovora. Smatra se da bi u tu svrhu trebalo utvrditi i jedinstveni postupak Zajednice koji bi trebalo da olakša zadatka prenošenja na Zajednicu prava i dužnosti iz brojnih bilateralnih i multilateralnih sporazuma koji ovu materiju reguliraju.

Nadalje, smatra se da jedinstveno tržište neminovno nameće usaglašavanje nacionalnih zakonodavstava koji se odnose na propise o ljudskim i životinjskim namirnicama, o sjemenju i rasplodnoj stoci, kao i u veterinarskoj, fitosanitarnoj domeni, te u šumarstvu. Analogno tome smatra se potrebnim ukidanje i tzv. tehničkih zapreka međusobne razmjene proizvoda, odnosno razlika u propisima država članica koji se odnose na kvalitet, pakovanje, čuvanje i kontrolu proizvoda. Različiti propisi ove vrste traže poseban tretman robe koja se prodaje u drugim zemljama članicama što zapravo onemogućava njihovu masovnu proizvodnju i time podiže cijenu na tržištima zemalja članica u kojima se ta roba prodaje. Komisija radi ili je već podnijela Savjetu ministara Zajednice niz prijedloga direktiva u ovim područjima, koje bi po njenom mišljenju bilo neophodno usvojiti prije datuma potpunog ostvarenja jedinstvenog tržišta, tj. prije 1. VII 1968. godine.

Posebno je osjetljiv problem ukidanja tzv. fiskalnih granica i usaglašavanja politike državnih monopola zemalja članica. Pod tzv. fiskalnim granicama podrazumijevaju se zapreke slobodnom prometu roba koje proizlaze iz razlika u indirektnim porezima, naročito u stopama poreza na promet za pojedine robe, te razlike koje postoje u praksi povrata i kompenzativnih poreza na robu koja se izvozi. Postepeno usvajanje zajedničke politike svih zemalja članica u ovoj domeni izazvat će pro-

mjene u strukturi budžeta pojedinih zemalja, što će imati velikih posljedica na privredni i socijalni život svake zemlje. Na tom području postignut je već jedan konkretan rezultat: države članice složile su se da do 1970. god. donesu propise po kojima bi se na jedinstven način obračunavao porez na promet na osnovu tzv. dodate vrijednosti u svakoj etapi proizvodnje, odnosno vršenja usluga.

Uz slobodu cirkulacije roba Rimski ugovor predviđa i slobodno kretanje radne snage na području država članica, slobodno osnivanje poduzeća po građanima jedne od njih u svakoj drugoj zemlji članici, te slobodno vršenje usluga svih vrsta. Sloboda kretanja radne snage već je praktički ostvarena i definitivne odredbe koje reguliraju ovu materiju i koje će dokinuti još postojeća ograničenja stupaju na snagu 1. VII 1968. g. Međutim, isti rezultati nisu postignuti u materiji koja regulira osnivanje poduzeća, odnosno filijala poduzeća u zemljama članicama. U ovoj posljednjoj domeni polovicom 1967. g. na snazi je bilo 17 direktiva Savjeta ministara, dok su se 22 direktive nalazile u fazi usvajanja. Naročitih poteškoća bilo je u domeni slobodnih profesija, posebno u pravima za njihovo vršenje, te u priznavanju diploma i drugih svjedodžbi jedne zemlje članice u ostalim zemljama članicama. U cjelokupnoj ovoj materiji postoji već sada preko stotinu direktiva. Međutim, za razliku od direktiva koje su direktno izvršive u zemljama članicama na niz drugih područja, u materiji prava osnivanja poduzeća, odnosno njihovih filijala, te vršenja usluga, zemlje članice su obavezne da te direktive provode u djelo, ali same biraju oblik i način njihovog provođenja u skladu s njihovim internim pravnim sistemom.

Privredna unija zemalja CEE-a nemoguća je bez slobodnog kretanja kapitala u zemljama članicama. Ta sloboda još uvijek nije potpuna uslijed niza zakonodavnih i administrativnih prepreka koje postoje u pojedinim zemljama članicama. Pred Savjetom ministara polovicom 1967. g. nalazio se jedan prijedlog nove direktive koji ima za cilj da se postigne novi napredak na tom području u uravnoteženju liberalizacije kontrole kretanja kapitala između država članica i da u isto vrijeme ukloni niz drugih prepreka koje se naročito odnose na pristup emisija akcija jedne zemlje na tržišta kapitala drugih zemalja članica, te na plasman državnih obligacija jedne zemlje na burzama drugih zemalja članica. Komisija CEE-a u uvodu njenog desetog izvještaja za razdoblje od 1. IV 1966. do 31. III 1967. g. u ovoj materiji bila je vrlo eksplicitna navodeći da evropsko tržište kapitala treba biti u stvari osnovni element jedne politike konkurencije koja ima za cilj da ostvari za poduzeća jednake uvjete troškova i pristupa izvorima financiranja, te da će sa svoje strane predstavljati determinirajući faktor za stvaranje monetarne unije Zajednice.

Iako se drži da je stvaranje zajedničke transportne politike usko povezano sa stvaranjem carinske unije u Evropskoj privrednoj zajednici smatra se da se na tom području dosta zaostalo. Savjet ministara prihvatio je dosada prijedloge Komisije o usklađivanju uvjeta konkurencije na području saobraćaja. Predviđa se da će se ostvarivanje zajedničke transportne politike izvršiti u dvije faze: prva bi bila do kraja prijelazne faze Zajednice, koja je Rimskim ugovorom fiksirana do 31. XII 1969, a dru-

ga bi počela prestankom prijelazne 12-godišnje faze, tj. 1. I 1970. g. U prvoj fazi, koja bi se ticala samo međudržavnog transporta zemalja članica treba donijeti mjere koje se odnose na dalje usaglašavanje uvjeta konkurencije uračunavanjem troškova infrastrukture u saobraćajne tarife, reguliranjem pravila konkurencije, osiguranjem pristupa na tržište saobraćajnih usluga, reglementiranjem tarifa te nadzorom tržišta saobraćajnih usluga. U drugoj fazi bi se odredbe koje vrijede za saobraćaj između zemalja članica trebale proširiti na njihov unutrašnji saobraćaj, te bi dalje trebalo razviti i dotjerati propise o saobraćaju između pojedinih zemalja članica. Ta materija posebno je teška zbog činjenice da su u oblasti saobraćaja intervencionizam i različite restriktivne mjere najraširenije, te da su neke saobraćajne grane u nizu zemalja članica nacionalizirane.

Komisija Evropske privredne zajednice posebno smatra da treba koristiti sva prava koja su joj Rimskim ugovorom data da na zajedničkom tržištu zemalja članica ukine mjere koje ograničavaju konkurenciju, odnosno deformiraju slobodno djelovanje ekonomskih zakona i na taj način sprečavaju optimalnu kombinaciju faktora proizvodnje i time optimalni rast privreda zemalja članica. Tu spadaju monopolske veze vertikalne ili horizontalne prirode, te različite dotacije i subvencije koje daju pojedinim granama industrije vlade zemalja članica (kao npr. u brodogradnji, tekstilnoj industriji i industriji papira). Smatra se u budućnosti da će jedino one grane industrije moći primati takvu pomoć, za koje će cijela Zajednica smatrati da im treba pružiti (kao npr. radi dugoročne energetske politike zemalja članica njenim rudnicima uglja). Ostale subvencije i dotacije, osim one koje su isključivo regionalne prirode, ali i tada u okviru opće politike Zajednice za pomoć zaostalim regijama, trebalo bi postepeno ukinuti u narednim godinama.

Dovršavanje carinske unije i prvi ozbiljniji koraci ka stvaranju privredne unije zemalja CEE-a uvjetuju i potrebu koordiniranja konjunktturne, monetarne i financijske politike zemalja članica. Što se tiče konjunktturne politike samo po sebi se razumije da na jednom tržištu, s visokim stupnjem integracije, kao što je ono šest zemalja CEE-a ozbiljnija inflaciona kretanja u jednoj ili više država prijetu da se prenesu i na ostale članice, kao što je prijetila opasnost da se to dogodi u vrijeme opasnih inflacionih pritisaka u Francuskoj u 1962. i 1963. g. i Italiji u 1963. i 1964. g. S druge pak strane ozbiljno usporavanje tempa privredne aktivnosti, njegova stagnacija ili čak recesija, kao što je pokazao primjer SR Njemačke u ovoj, 1967. godini, može imati ozbiljne posljedice i na tempo privredne aktivnosti u drugim zemljama. Radi toga uvijek kada je Komisija smatrala da je konjunkturna situacija takva da treba poduzimati neke posebne mjere, ona se obraćala Savjetu ministara ili drugim nadležnim organima Zajednice na osnovu čega je Savjet ministara tri puta u razdoblju od 1964. do kraja 1966. g. uputio preporuke državama članicama što se tiče konjunktturne politike koju bi trebale slijediti.

Ekonomski budžeti država članica u fazi njihovog pripremanja razmatraju se u Komitetu za konjunktturnu politiku, odnosno osnovne crte budžetske politike raspravljaju se i u Komitetu za budžetsku politiku.

Štaviše, Komisija smatra da bi se u budućnosti radi veće elastičnosti u konjunktornoj politici zemalja članica o budžetskim rashodima trebalo raspravljati u višegodišnjoj perspektivi, što bi zapravo bilo ravno nekoj vrsti budžetskog planiranja unutar članica CEE-a. Komisija također drži da bi trebalo utvrditi i kvantitativne norme za maksimalno dozvoljenu stopu povećanja likvidnosti u zemljama članicama tokom jednog datog razdoblja. Komitet centralnih banaka zemalja CEE-a, koji već postoji, ima za dužnost da na trajan način razmatra posebne monetarne probleme Zajednice.

U mjeri u kojoj će CEE postati sve više privredna unija zemalja članica bit će sigurno neminovno fiksirati i srednjoročne, a ponegdje i dugoročne principe vođenja socijalne, industrijske, agrarne, i naročito trgovinske politike zemalja članica prema trećim zemljama. Naredne godine pokazat će konkretne oblike i instrumente formuliranja i provođenja takve zajedničke ekonomske politike u najvažnijim oblastima privrede Evropske privredne zajednice.

Gornja razmatranja o nekim najvažnijim aspektima stvarne nadnacionalnosti, bilo kroz koordiniranje propisa zemalja članica, odnosno kroz druge instrumente direktne ili indirektnje ingerencije Zajednice u različite oblasti ekonomske politike i privrednog života, bilo da su dosada provedene, pripremaju se ili će se pripremiti i provoditi u skoroj budućnosti, treba da pokažu u kojoj mjeri je Evropska privredna zajednica dovršila carinsku uniju između zemalja koje joj pripadaju, odnosno kako daleko je dospjela i kako će daleko dospjeti, bar kako se to danas može utvrditi, u još daleko obuhvatnijoj integraciji njihovih ekonomika u vidu privredne unije zemalja članica. Očito je radi toga da je za ocjenu stupnja povezanosti nacionalnih ekonomija zemalja članica, odnosno za ocjenu stupnja njihove integriranosti, mnogo važnije funkcioniranje toga cjelokupnog i kompliciranog mehanizma u integracionim kretanjima unutar ove Zajednice, nego formalno-pravna analiza dokumenata na osnovu kojih se to postiže, odnosno procedure kojom se to postiže. Ta integracija praktično je već dosegla tačku s koje, ukoliko ne bi bilo nekih vanrednih pctresa političke prirode, povratka natrag više nema.

I pored tako visokog stupnja integriranosti u privrednim i socijalnim domenama njihovog zajedničkog života, integracija, odnosno jedinstvo na ostalim područjima njihovog života daleko zaostaje u integraciji u navedenim domenama društvenog života ovih zemalja. Međutim, privredna i socijalna domena suvremenih država daleko je najšira domena njihovog cjelokupnog društvenog i političkog života. Uslijed toga, veća ili manja raznoglasnost, odnosno nekoordiniranost i nezavisnost njihove politike u domenama koje nisu dosada bile podvrgnute integracionim procesima, a tu u prvom redu spada obrambena i vanjska politika, manje je značajna od razlika koje nastupaju i mogu nastupati kod država koje nisu pristupile ovako čvrstoj privrednoj integraciji sa drugim državama. Jer, ma kakve razlike mogle nastupiti u vanjskoj i obrambenoj politici CEE-a, one ne mogu doseći taj stupanj da počivaju na dijametralno oprečnim principima, bar ne dotle dok ta zajednica opstoji. Dakle,

visok stupanj integracije njihovog privrednog, a u skoroj budućnosti i socijalnog života neminovno smanjuje i stupanj suverenosti u ostalim područjima društveno-političkog života tih zemalja, pa tako samo po sebi promovira njihovo jedinstvo na svim područjima, u svim domenama života tih zemalja. Vjerojatno će budući razvoj dovesti do institucionaliziranja integracionih procesa i na područjima koje zasada stoje van privrede i socijalnih odnosa, čime će grupa ovih zemalja postepeno poprimiti oblik i sadržaj nadsocijalne zajednice federalnog tipa sa striktnim respektiranjem nacionalno-kulturnih i političkih osobnosti njenih konstituirajućih država.

Druge zapadnoevropske ekonomske grupacije EFTA daleko je zaostala na području stvarnog jedinstva i integriranja njihovog privrednog i socijalnog života u odnosu na CEE. To je i razumljivo s obzirom na činjenicu da se tu radi samo o carinskoj, a ne i privrednoj uniji zemalja koje ovoj regionalnoj organizaciji pripadaju, i to carinskoj uniji u principu samo za industrijske proizvode. Unutar EFTA-e nije bilo tendencija da one podu putem CEE-a i da se postepeno pretvori u privrednu uniju zemalja članica, već je dosadašnja dominantna tendencija, bar u nekim njenim članicama bila, da pristupe CEE-u. Razlog tomu je činjenica da zemlje EFTA-e ne tvore onako kompaktnu geografsko-privrednu grupaciju kao zemlje CEE-a, te da uslijed toga relativni udio vanjskotrgovinske razmjene sa zemljama članicama organizacije je osjetno manji nego relativni udio u trgovinskoj razmjeni zemalja CEE-a sa drugim zemljama te regionalne ekonomske grupacije. Nadalje, samo tržište EFTA po broju stanovnika je približno dvostruko manje od tržišta CEE-a, pa uslijed toga se smatra da privrednom unijom između zemalja članica ne bi se dobile neke naročite prednosti.

Međutim, prednosti od integracije zemalja EFTA-a sa CEE-om bile bi mnogo veće. Zajedničko tržište bi se tada povećalo na 230-270 milijuna potrošača, čime bi to bilo najveće jedinstveno tržište, odnosno jedinstveno privredno područje razvijenog dijela svijeta, veće po broju potrošača i od onoga SSSR-a i SAD, sa svim prednostima koje bi iz toga proizlazile, a naročito zbog daljnjih većih mogućnosti za korištenje ekonomija razmjera, veće konkurentnosti na širem tržištu, većih mogućnosti za koncentraciju i mobilizaciju financijskih sredstava, a iznad svega veće mogućnosti za zajedničkim koordiniranim naporima na području nauke i tehničkog progressa, u kojem pogledu zemlje CEE-a zaostaju za zemljama EFTA-e, a naročito za Velikom Britanijom, te im one mogu stoga mnogo koristiti u tješnjoj suradnji unutar jedne integracione grupe.

Do sredine 1967. godine zahtjev za prijem u CEE službeno je podnesen sa strane Velike Britanije i Danske, te Irske koja je dosada bila van evropskih regionalnih ekonomskih grupacija. Očekuje se da će i Norveška također postaviti zahtjev za prijem u CEE. U Švedskoj se također raspravlja o tome, ali tu se postavljaju specifični problemi, isto kao u slučaju Austrije i Švicarske, s obzirom na neutralni status ovih zemalja. Austrija vodi posebne pregovore sa CEE o izuzetnom reguliranju njenih odnosa s tom regionalnom organizacijom. U Švicarskoj pak smatraju da pored razloga neutralnosti provođenje u djelo sporazuma postignutih u okviru carinskih pregovora u okviru GATT-a (Kennedy runda) će

praktički ukinuti carinske barijere između te države i članica CEE-a, pa se uslijed toga o njenom pristupu toj regionalnoj organizaciji u joj zemlji zasada ozbiljnije i ne pomišlja.

Ovdje ne mislimo izaći u rasprave koji su to faktori ekonomske i političke prirode koji govore protiv, a koji opet za ekonomsku integraciju zemalja članica EFTA-e, a naročito Velike Britanije sa CEE-om sa stanovišta onih koji će o tome odlučivati, tj. sa stanovišta zemalja CEE-a. Ipak, jedno pitanje je za naša razmatranja od posebnog interesa: ukoliko dođe do priključivanja Velike Britanije i drugih zemalja EFTA Evropskoj privrednoj zajednici, da li će time jedinstvo Zapadne Evrope biti unapređivano ili otežavano. Naravno, na to pitanje je vrlo teško odgovoriti. Sa čisto ekonomskog gledišta, kako smo naveli, takva zajednica imala bi niz prednosti u odnosu na postojeću. Međutim, sa čisto institucionalnog gledišta vjerojatno bi bilo obrnuto. Procesi stvaranja jedinstvenog privrednog područja, pa kasnije vjerojatno i procesi integracije i na drugim područjima van privrednog bit će sigurno teži između 7, 9 ili 12 država, nego isti procesi unutar postojeće zajednice 6 država CEE-a. To je, uostalom, i jedan od važnijih argumenata protivnika prijema Velike Britanije i drugih zemalja Evrope u članstvo CEE-a unutar ove regionalne grupacije.

Eventualni budući pristup Velike Britanije, a i drugih zemalja CEE-u, odnosno buduća kretanja na području integracije užeg ili šireg kruga evropskih zemalja zavisit će i od privrednih odnosa između SAD i tih zemalja, odnosno političkih odnosa između SAD i pojedinih ključnih zemalja Zapadne Evrope. Naime, jedinstvu Zapadne Evrope konkuriра tzv. ideja o Atlantskom jedinstvu, koju je prvi službeno lansirao pok. predsjednik J. Kennedy, a koja bi u jednom dužem historijskom razdoblju trebala da osigura privredno pa i političko jedinstvo između Zapadne Evrope i Sjeverne Amerike. Međutim, neke studije eminentnih američkih ekonomista, npr. prof. Bellasse, ukazuju na malu vjerojatnost da će se ta ideja početi praktički ostvarivati uslijed činjenice da je stupanj privrednog razvoja, a posebno stupanj tehničke opremljenosti i proizvodnosti privred SAD i Kanade u odnosu na onu Zapadne Evrope u toj mjeri viši da bi stvaranje jedinstvenog privrednog područja dovelo privrede zapadnoevropskih zemalja u tešku situaciju. To je, uostalom, i bio jedan od razloga da se slična britanska ideja o integraciji anglosaksonskih zemalja na svjetskom planu zasada odbacila, pa je prihvaćena teza po potrebi privredne integracije Velike Britanije sa zemljama Zapadne Evrope.

Što se tiče SEV-a treba istaći da je njihovo značajnije povezivanje nastalo djelomično kao posljedica promjena u orijentaciji privrednih politika tih zemalja ka prevazilaženju autarhičnosti krajem 50-ih godina, ali i kao posljedica stvaranja Evropske privredne zajednice. Naročiti poticaj za proširenje privredne suradnje zemalja članica SEV-a došli su sa savjetovanja najviših predstavnika komunističkih i radničkih partija zemalja članica održanom 1958. i 1962. godine.

Bez obzira na promjenu sadržine i obima privredne povezanosti zemalja SEV-a osnovni oblik tog povezivanja bio je zaključivanje jednogodišnjih i višegodišnjih trgovinskih ugovora između zemalja članica.

Kako se radi o zemljama koje imaju sistem centralističkog privrednog planiranja, to je onda i vanjska trgovina tih zemalja samo dio njihovih jednogodišnjih, odnosno višegodišnjih planova. Na osnovu ovih jednogodišnjih, odnosno višegodišnjih planskih predviđanja zemalja SEV-a, zaključuju se između država članica višegodišnji (u pravilu petogodišnji) ugovori o uzajamnoj robnoj razmjeni, na temelju kojih se onda sklapaju godišnji protokoli o njihovom izvršavanju. Prilikom izrade srednjoročnih i jednogodišnjih privrednih planova vrše se uzajamne konzultacije između pojedinih država, kako bi volumen i struktura vanjskotrgovinske razmjene odgovarala interesima kako pojedine zemlje tako i drugih država ove regionalne privredne grupacije. Pri tome se ističe i polazi od potrebe da se osigura veći stupanj specijalizacije i kooperacije između država članica, kako bi se time osigurao veći stupanj uposlenosti kapaciteta postojećih poduzeća odnosno njihovo proširenje i podizanje novih sa optimalnim serijama proizvodnje u onim oblastima i granama u kojima pojedine zemlje imaju najpovoljnije uvjete.

U uzajamnoj privrednoj suradnji zemalja SEV-a naročito se nastojala postići što šira koordinacija u razvoju energetske i sirovinске baze zemalja članica, zatim u strojogradnji, brodogradnji, kemijskoj industriji i sl. Stvorena je jedinstvena električna mreža visokog napona između država članica i električne mreže evropskog dijela SSSR-a, zatim je izgrađen naftovod »Priateljstvo« dug 4665 km, koji povezuje bogata nalazišta nafte na srednjoj Volgi sa rafinerijama u Poljskoj, Njemačkoj Demokratskoj Republici, Mađarskoj i Čehoslovačkoj. Formiran je zajednički park od 93.000 teretnih željezničkih vagona. Postoji razvijena specijalizacija i u naučno-istraživačkom radu, geološkim istraživanjima i dr. Nadalje, ima primjera ulaganja sredstava jedne ili više socijalističkih zemalja u energetsку bazu ili u poduzeća za eksploataciju ruda u drugim zemljama koje nemaju dovoljno vlastitih sredstava za njihovo iskorištavanje ili pak nisu za to zainteresirane. U novije doba naročito je aktuelan doprinos pojedinih zemalja ovog područja za proširenje postojećih i otvaranje novih energetskih i rudnih izvora u SSSR-u, koji je glavni snabdjevač rudama i drugim sirovinama zemalja ovoga područja.

Podaci iz tabele br. 6 ukazuju na vanredno brz tempo porasta vanjskotrgovinske razmjene između zemalja SEV-a i koji je, ako se uporede podaci iz tabele br. 5 bio brži i od porasta razmjene između zemalja CEE-a i EFTA-e.

Kao i u slučaju CEE, teško je reći u kojoj su mjeri uzajamna kooperacija i specijalizacija pridonijeli srednjim, odnosno visokim stopama rasta narodnog dohotka i društvenog proizvoda zemalja članica. U svakom slučaju brže povećanje stopa porasta, njihove vanjskotrgovinske razmjene od stopa porasta njihovog nacionalnog dohotka (što se može vidjeti iz uporedbe tabela br. 6. i br. 7.) moralo je, bar kod onih zemalja sa visokim koeficijentom vanjske trgovine kao što su to Čehoslovačka, Mađarska i DR Njemačka, vrlo pozitivno da djeluje i na privredni rast ovih zemalja.

Tabela br. 6

*U volumen i geografska usmjerenost izvoza zemalja SEU-a u razdoblju 1948–1965.
(izvoz f. o. b. u milijunima dolara zaokruživano na 5 milijuna dolara)*

Godina	Zemlje SEV-a	Kina i azijske socij. zemlje	Međunjemačka trgovina	CEE	EFTA	SAD	Nerazvijene zemlje	Svijet
1948.	1.405	150	–	330	600	115	195	3.170
1950.	2.535	490	79	235	440	85	231	4.220
1953.	4.340	1.080	70	275	460	37	170	6.850
1956.	4.830	1.210	154	580	650	65	470	8.590
1957.	5.930	1.010	205	635	665	55	570	9.800
1958.	6.060	1.220	211	695	620	70	710	10.310
1959.	7.380	1.520	230	820	770	75	690	12.230
1960.	8.080	1.380	241	930	880	78	830	13.220
1961.	9.000	800	219	1.040	970	79	1.390	14.340
1962.	10.170	630	210	1.130	940	79	1.560	15.980
1963.	11.050	580	242	1.240	1.010	89	1.820	17.220
1964.	11.960	560	264	1.330	1.140	105	1.890	18.740
1965.	12.520	690	315	1.430	1.250	135	2.070	19.945

(Izvor: Michael Kaser: *Integration Problems of the Planned Economies*, izd. Oxford University Press, London 1967. str. 144).

Tabela br. 7

Ukupan porast i stopa porasta per capita nacionalnog dohotka evropskih zemalja SEU-a u razdoblju 1950–1966. (1950 = 100), odnosno društvenog proizvoda SSSR-a u razdoblju 1961–1965.

	1955.	1960.	1965.	Stopa porasta per capita u razdoblju 1951–1965.
Bugarska	176	278	381	8,6
Mađarska	136	187	235	5,3
DR Njemačka	172	242	286	– (radi nenormalnih demografskih promjena)
Poljska	151	208	278	5,4
Rumunjska	132	268	411	8,8
Čehoslovačka	147	207	227	4,7
SSSR	(stopa porasta ukupnog društvenog proizvoda 1961–1965)			5,9

(Izvor: T. Vlasova: *Mirovaja socialističeskaja sistema*, časopis *Ekonomičeskie nauki* 5/1967. str. 100 i P. Krylov: *Tempy razvitija i narodnohozjastvennye proporcii V. 1966–1967. godah*, časopis *Plannovoe hozjastvo* 6/1967. str. 26)

Oblici i mehanizmi privredne integracije zemalja SEV-a zaostaju u velikoj mjeri za oblicima i mehanizmima integracije zemalja EFTA, a naročito CEE-a. Općenito uzev najveći dio djelatnosti SEV-a dosada se na reguliranje trgovine između zemalja koje posluju na principu kliringa. Stvaranjem Međunarodne banke privredne suradnje i uvođenjem od početka 1964. g. sistema višestranih računa u transferibilnim rubljama situacija je evoluirala u smjeru organiziranja jedne vrste multilateralnog kliringa. Visoki stupanj specijalizacije i kooperacije, koji je npr. postignut i koji će se u vrlo bliskoj budućnosti postići unutar CEE-a, među zemljama članicama SEV-a nije bilo moguće postići. Tako npr. još je 1955. g. nikla ideja o specijalizaciji u proizvodnji automobila, traktora, poljoprivrednih strojeva i vagona koja ni do danas nije u praksi šire ostvarena: većina zemalja i dalje nastoji pretežno zadovoljiti vlastitu potražnju za tim proizvodima, a one koje ih ranije nisu proizvodile podižu ili imaju namjeru da podižu tvornice koje bi ih proizvođile, naravno za sadašnje svjetske kriterije u suboptimalnim serijama. Razloga za ovo ima više. U prvom redu tu je dosta visoka razlika u stupnju privrednog razvoja zemalja članica: razlika između najnerazvijenije istočnoevropske zemlje (Rumunjske) i najrazvijenije (Čehoslovačke i DR Njemačke) je veličine oko dva i pol puta. Uslijed toga princip statičnih komparativnih prednosti na osnovu kojih bi se moglo pristupiti metodologiji i provođenju principa šire i dugoročnije podjele rada nije mogao biti proveden, što je najviše došlo do izražaja 1963. g. kada je Rumunjska pružila otpor pokušaju stvaranja bilo kakvog nadnacionalnog privrednog, odnosno planskog organa zemalja SEV-a. Nadalje, sistem cijena u svakoj od ovih zemalja, a i djelomično i sistem cijena u njihovoj međusobnoj razmjeni u priličnoj mjeri je deformiran, u odnosu na cijene na svjetskom tržištu tako da nije mogao da posluži kao sigurniji kriterij ni za statičnu ni za dinamičnu ocjenu komparativnih prednosti na osnovu kojih bi se moglo, makar na osnovu bilateralnih i multilateralnih dogovora, postići dugoročniji programi u specijalizaciji proizvodnje nego se to činilo prilikom zaključivanja višegodišnjih, uglavnom petogodišnjih trgovinskih sporazuma. Ideja o stvaranju jedinstvenih međunarodnih socijalističkih proizvodnih poduzeća koja je bila prilično raširena poslije savjetovanja generalnih sekretara i predsjednika vlada socijalističkih zemalja juna 1962. g. kasnije je odbačena budući da je po mišljenju većine u suprotnosti s principom suverenosti država članica. Sezonske ili trajne migracije radne snage također se do sada nisu prihvaćale s obrazloženjem da takva mobilnost ne odgovara socijalističkim principima itd.

Privredne reforme ili izmjene u sistemu planiranja i upravljanja narodnom privredom koje provode u različitoj mjeri na različit način i u različitom opsegu sve istočnoevropske socijalističke zemlje mogle bi da unesu bitne promjene i u funkcioniranju SEV-a. Međutim, te promjene mogu dvojako djelovati na buduća integraciona kretanja u ovoj regionalnoj organizaciji. Jer, svima njima je svojstven pokušaj dekoncentriranja i decentraliziranja rukovođenja privredom i prelaženja na principe privrednog računa širih (ministarstava ili vertikalnih udruženja

poduzeća — trustova) ili užih grupacija proizvodnih jedinica (grupa poduzeća), pa i samih poduzeća, što bi imalo za posljedicu i drugačiji način planiranja i drugačiju upotrebu tržišnog mehanizma u njihovim privrednim sistemima. Radi toga ima prijedloga (kao npr. poznatog sovjetskog ekonomista O. Bogomolova u članku »Nekotorye problemy specializacii i kooperirovanija proizvodstva meždu stranami SEV«, objavljen u časopisu »Mirovaja ekonomika i međunarodne otnošenija« 5/1967 str. 73) o prelasku na direktnu kooperaciju unutar SEV-a, putem direktnog povezivanja osnovnih privrednih subjekata zemalja članica (ministarstava, trustova ili poduzeća), čime bi se praktički ukinuo državni monopol vanjske trgovine koji je dosada postojao u svim članicama SEV-a. U tom slučaju sasvim je sigurno da bi automatizam ekonomskih zakona u mnogo većoj mjeri i u jednoj dugoročnijoj perspektivi doveo do znatno većeg stupnja međusobne podjele rada, pa tako i integriranosti privreda zemalja članica SEV-a. Međutim, privredne reforme mogu, ukoliko se ne poduzmu adekvatne mjere i izmjene u funkcioniranju SEV-a da centralizirani sistem njihovih socijalističkih ekonomija bio je takve privreda zemalja članica. Naime, one se ne provode na isti način i nemaju za cilj da stvore isti privredni model u svim zemljama. Prije ovih reformi, privredni modeli zemalja članica bili su gotovo identični. Veći stupanj različitosti u privrednim modelima mogao bi u određenim okolnostima biti zapreka većem stupnju integriranosti privreda zemalja SEV-a.

I pored svih ovih zaostajanja u odnosu na CEE, ipak je za sada SEV vrlo čvrsto privredno povezana grupa zemalja koje ga tvore, i to čak nezavisno od različitih vojno-političkih razloga koji tu povezanost sa svoje strane također učvršćuju. Naime, ni jedno regionalno područje nije u toj mjeri međusobno upućeno na međusobnu trgovinsku razmjenu kao što je to područje SEV-a: oko 70 posto vanjskotrgovinske razmjene zemalja članica odlazi na ostale članice ove grupe. Nadalje, dosadašnji centralizirani sistem njihovih socijalističkih ekonomija bio je takve prirode da nije posebno stimulirao kvalitetu proizvodnje, a i prosječni tehnički progres zaostajao je za onim u razvijenim kapitalističkim zemljama. Uslijed toga zemlje članice ove organizacije zasada, a i u doglednoj budućnosti, ne bi mogle bitno usmjeriti svoju vanjskotrgovinsku razmjenu odnosno bar većeg dijela svoje prerađivačke industrije drukčijim tokovima od dosadašnjih.

Van postojećih regionalnih ekonomskih grupacija u Evropi ostale su Finska, Jugoslavija, Turska, Grčka, Španjolska i Albanija. Sve ove zemlje, osim Albanije nastoje da nađu neke posebne oblike povezivanja s postojećim regionalnim privrednim grupacijama. Finska je od 1961. g. postala pridružena članica EFTA-e. Jugoslavija je 1964. g. zaključila ugovor o učestvovanju u radu organa SEV-a, dok se vode pregovori o eventualnom statusu promatrača u EFTA. Nastoje se također naći i pogodni oblici suradnje s CEE-om. Grčka je 1962. g. potpisala ugovor o pridruženju CEE-u s tim da se carinska unija Grčke i CEE-a postepeno uspostavi u razdoblju od 22 godine kako bi ekonomija te zemlje, uz odgovarajuću pomoć CEE-a, mogla postati kompetitivna privredama

drugih zemalja članica. CEE je odobrio 1963. g. poseban kredit Turskoj kako bi njena privreda u roku od 5 godina, koji može biti produžen prema potrebi na 9 godina, ojačala tako da može dobiti status analogan statusu Grčke, s tim da bi po isteku toga roka počelo prelazno razdoblje od 12 godina u kojem bi postupno bila ustanovljena potpuna carinska unija između te zemlje i CEE-a. Španjolska je također nastojala naći neki pogodan oblik pridruživanja CEE-u, što zasada nije urodilo plodom s obzirom na inkompatibilnost španjolskog političkog sistema s onim principima na kojima se zasnivaju politički sistemi zemalja članica CEE-a. Sve ovo ukazuje nesumnjivo na potrebu koju su osjetile navedene evropske zemlje da nađu načina da se u većem ili manjem obimu pridruže integracionim grupacijama u Evropi, zadržavajući ipak pri tome poseban status, i to bilo potpune odvojenosti, bilo različitih prelaznih oblika povezivanja s postojećim ekonomskim grupacijama. Pri tome i ove grupacije pokazale su dosta razumijevanja za takve situacije, odnosno želje pojedinih evropskih zemalja, tako da se ne može a priori tvrditi da formalno nepriključivanje postojećim grupacijama nužno znači ostajanje van šireg uključivanja u tokove evropskih regionalnih privrednih grupacija, iako će vjerojatno takav stav i status pojedinih zemalja koje su van njih nesumnjivo imati za posljedicu niži stupanj njihove integriranosti s ostalima od one koja je postignuta unutar postojećih pojedinih grupacija.

Posebno važno pitanje za buduće procese koji bi mogli dovesti do jedinstva Evrope jesu privredni odnosi između CEE-a i EFTA kao regionalnih privrednih integracionih grupa evropskih razvijenih kapitalističkih zemalja i SEV-a kao integracione regionalne grupe većine evropskih socijalističkih zemalja. Tu se zasada ne može govoriti ne samo o integracionim kretanjima, nego čak i o postojanju normalnih privrednih odnosa, što najbolje pokazuju podaci o relativnom izvozu SEV-a u ove dvije grupacije. (Tabela br. 6.).

Ipak, u posljednje vrijeme osjeća se potreba da uzajamna trgovinska razmjena bude obimnija. I jedna i druga strana su za to zainteresirane, CEE i EFTA, radi toga što se zemlje SEV-a ubrzano privredno razvijaju pa u njima mogu naći pogodno tržište za plasiranje svojih industrijskih proizvoda, te u eventualno različitim oblicima proizvodne suradnje i kvalificiranu, i u nekim zemljama obilnu radnu snagu. S druge strane zemlje SEV-a također su zainteresirane za proširenje ne samo trgovinske razmjene s ovim grupacijama već i ostalih oblika ekonomske suradnje. One ističu da je potrebno da CEE-a i EFTA polaze od istih principa od kojih polaze i u svojim ekonomskim odnosima s ostalim zemljama svijeta i da ne postavljaju posebna ograničenja kao npr. ona koja proizlaze iz poznatog bernskog dogovora o ograničenju davanja kredita socijalističkim zemljama za razdoblje do najviše pet godina. Promjene u trgovinskim odnosima između SEV-a i CEE-a i EFTA-e očituju se i u činjenici da je u posljednjih nekoliko godina stopa porasta vanjskotrgovinske razmjene između ovih regionalnih integracionih grupacija bila brža od stope porasta vanjskotrgovinske razmjene između samih zemalja SEV-a.

Ipak, ma kako zadovoljavajući obim i oblik dobili ekonomski odnosi CEE-a i EFTA, odnosno u slučaju priključenja ove druge, odnosno pojedinih država iz ove druge prvoj, samo između CEE-a i SEV-a, privredni odnosi između tih regionalnih grupacija ne mogu biti osnova iz koje bi silom samih privrednih tokova mogli proizaći neki čvršći oblici jedinstva evropskih zemalja. To zbog dva osnovna razloga: prvo, privredni i politički sistemi ovih grupacija razlikuju se u toj mjeri da između njih ne bi moglo doći do veza takve prirode koja bi vodila do, uzmi-mo, carinske i privredne unije, koja bi onda, kao što je to danas u slučaju CEE-a bila moćni, autonomni motor obuhvatnijih kretanja ka integraciji ovih zemalja na različitim važnim područjima njihovog društvenog i privrednog života. Drugo, vojno-politička podijeljenost Evrope koju je po našem sudu nemoguće prevazići uz postojanje podijeljenosti Njemačke sama po sebi je dovoljna da procese u smjeru neke značajnije privredne povezanosti zemalja Istočne i Zapadne Evrope koči.

Najopćenitiji zaključci koje bismo mogli izvući iz ovog našeg razmatranja evropskih privrednih grupacija i jedinstva Evrope bili bi sljedeći:

1) Integraciona privredna kretanja dosada bila su važan faktor u stvaranju jedinstva pojedinih grupa evropskih zemalja koje su sačinjavale pojedine regionalne privredne grupacije, ali nisu bile takve prirode da bi same po sebi dovele i do širih sveobuhvatnih institucionalnih formi povezivanja država koje te grupe čine;

2) Djelomična iznimka u tom pogledu je EEC u kojoj je stupanj privredne integriranosti takav da je postao samostalni faktor koji dovodi do širokog institucionalnog povezivanja u najvažnijim domenama njihovog privrednog i socijalnog života, a vjerojatno će ubrzati i procese dubljeg povezivanja ostalih domena njihovog društveno-političkog života koje su dosada ostajale nezahvaćene integracionim kretanjima;

3) Iako postoji vjerojatnost šireg obima vanjskotrgovinske razmjene te ostalih oblika privredne suradnje između postojećih dviju, ili u budućnosti samo jedne zapadnoevropske regionalne ekonomske grupacije i istočnoevropske regionalne grupacije, uslijed različitih nereguliranih pitanja koja se odnose na evropsku sigurnost i podijeljenost Njemačke, nema izgleda da bi moglo doći do obuhvatnijih integracionih procesa između te dvije grupacije. Uz postojeće neriješene političke probleme radi toga i nema izgleda da bi se u budućnosti moglo nešto realnije i ozbiljnije poduzeti u smislu institucionaliziranog jedinstva, bez obzira koje vrste, svih evropskih država;

4) Postojeće trendove ka jedinstvu dijela ili u skoroj budućnosti većine zapadnoevropskih zemalja, te u manjoj mjeri i zemalja Istočne Evrope treba pozitivno ocijeniti. Oni su, u nemogućnosti postizanja jedinstva cijele Evrope, jedini način koji omogućava da evropske zemlje osiguraju i dalje dovoljno prostora za razvoj svojih privreda i kultura koji su od Evrope činili i još uvijek čine najveće posebno privredno područje svijeta. Ukoliko evropske privredno-političke grupe taj svoj prosperitet budu koristile tako da pomognu razvoju i onog dijela svijeta koji je danas nerazvijen, utoliko će ta pozitivna ocjena morati biti viša. Nadalje, nije isključeno da veći stupanj privredne i političke integrirano-

sti unutar pojedinih grupacija ne postane u daljoj budućnosti faktor koji će dovesti do toga da u jednoj makar i vrlo dalekoj perspektivi i ideja o jedinstvu cijele Evrope ipak prijede iz domene teoretskih i političkih spekulacija i želja u domenu praktične politike, bez obzira na to koje oblike i koji stupanj jedinstva bi se i tada mogao očekivati između svih država Evrope.

EUROPEAN ECONOMIC GROUPS AND UNITY OF EUROPE

SUMMARY

The author starts stating that earlier attempts of creating either general or partial unity of Europe did not succeed because they appeared as more or less attempts of hegemony of one European state over other states. Post-war attempt of political-military integration of one part of Western Europe also did not succeed, partially because it related to military-political field of social life of those countries, putting into the background other spheres, and especially the economic sphere of their life.

On the contrary, the attempts for creating partial regional groups which attempts started from economic integration had more success. This relates in the first place to the European Economic Community (EEC). Efforts to create the EEC came out of convictions that the greatness of the western European countries is not such to be able to make them possible enough to make use of economies of great series of productivity. Further on, its creators expected it to be the most favourable way for integration in a greater or smaller extent in other spheres of their social-economic life. Then the author considers many other changes in the economies of countries of the EEC, in their juridical systems, mutual economic relations, as well as in the functioning of the organs of the Community, which organs show in which degree is, or how far it came, to realize not only the tariff union, but also the economic one, of the countries which the Community consists off. Further, the author considers that in such conditions also those spheres of their life wherein their sovereignty is untouched, as, for example, in the affairs of national defence or foreign office, their economic as social connection is such that it represents foundations of their policy, and in these fields they cannot be essentially different.

Degree of the connection of another west-European economic group, the European Free Tariff Association is much smaller than the degree of connection of the EEC members. That is because EFTA is only a tariff union and not an economic one. Besides, the tariff union relates mainly to industrial products only. Meanwhile, the aim of the EFTA was also later integration with the countries of the EEC, and that is shown by present claims of some of its members to be associated with the EEC.

The author further describes the reasons for creating and later expanding, with regard to the contents of mutual relations, regional group of the eastern European socialist countries or the COMECON. He also considers many of the difficulties which have appeared in the achievements that the member states enlarge the degree of their mutual division of labour and cooperation, what is also the reason that the degree of their mutual integration falls behind that achieved in the EEC. Economic reforms which are taking place in the European socialist countries, if they abolish or at least lessen almost full monopoly of the state in foreign trade of these countries, it could influence favourably to quicken integrational processes also in this regional group. Meanwhile, danger also exists of some additional difficulties which can appear as a results of greater and greater heterogeneity in the economic systems of these countries as a consequence of economic reforms which do not start from a uniform model of economy.

Other European countries which are out of these groups, including also Yugoslavia, were straining to find way for different forms of firmer or weaker connection with existing regional groups in Europe. Achieved results show that not allying to one or other of the groups does not necessarily a priori mean also complete excluding of a definite state from economic integrational movements.

As far as it relates to possibilities for wider integrational movements between the two existing groups, or in future perhaps only one regional group in the West and the COMECON in the East, the author is very sceptical. He thinks that differences in social and political systems are such that, with the unsettled German problem, maximally possible to expect in the near future is to establish normal economic relations and a definite anlarging of mutual trade exchange.

(Translated by S. Palčček)

Zbogomljanje prava čovjeka u Povelji Ujedinjenih naroda (preambula, st. 1. 2. 1. 5. 13. 15. 22. i 26.) označilo je početak npravnog razvoja novim međunarodnim pravom o ljudskim pravima. U ovom su slučaju međunarodna zajednica iz donosila pravila o zaštiti posebno ugroženih ljudskih grupa: roblja, manjina, izbjelnika. Opcijama zaštita ljudskih prava ostala je predmetom normiranja u različitim pravnim sustavima pojedinih država.¹

Inicijativa Povelje počela se realizirati u Ujedinjenim narodima. Godarsko i socijalno vijeće osnovano je Komisijom za prava čovjeka, koja je izradila nacrt Opće deklaracije o pravima čovjeka. Deklaracija je prihvaćena 10. prosinca 1948. ali ona samo proglašuje načela i ne predstavlja obvezu za države članice.² Rad na izradi međunarodnih ugovora o pravima čovjeka, u kojima bi bila precizirana načela iz Opće deklaracije i koji bi predstavljali obvezu za države potpisnice, zbog neslaganja država nije napredovao.

Međunarodni u vrijeme dok se još nije moglo predvidjeti da će rad na izradi i prihvaćanju Međunarodnih paktova o pravima čovjeka potrajati osamostalnost, zemlje Zapadne Evrope okupljene u Evropskom savjetu u mnogo su većem stepenu izradile i potpisale Konvenciju o očuvanju prava čovjeka i osnovnih sloboda.

To su države već u preambuli Statuta Evropskog savjeta (potpisanim u Londonu 5. svibnja 1949.) izrazile »odnost duhovnim i materijalnim vrijednostima koje su zajednička baština njihovih naroda i istinski izvor individualne slobode, političke slobode i vladavine prava, načelima koja

¹ Međunarodni pravni sistem nije ograničen na područje međunarodnog prava. Međunarodno pravo se odnosi na odnose između država i pojedinih međunarodnih zajednica prava. Tako je izostao sa međunarodnog prava pitanje izvanšipih odnosa država s pojedinih država i međunarodnih zajednica prava. Također, uopćeno pravo se odnosi na odnose između država i građana država. Također, uopćeno pravo se odnosi na odnose između država i građana država. Također, uopćeno pravo se odnosi na odnose između država i građana država. Također, uopćeno pravo se odnosi na odnose između država i građana država.

² Povelja Opće deklaracije o pravima čovjeka, u prijevodu Povelje Ujedinjenih naroda, izdata u Beogradu, 1954. godine. Također, uopćeno pravo se odnosi na odnose između država i građana država. Također, uopćeno pravo se odnosi na odnose između država i građana država. Također, uopćeno pravo se odnosi na odnose između država i građana država. Također, uopćeno pravo se odnosi na odnose između država i građana država.